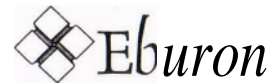

Liber Amicorum aangeboden aan Arthur
Ringeling ter gelegenheid van zijn
afscheid als Hoogleraar Bestuurskunde aan
de Erasmus Universiteit Rotterdam op 28
september 2007

ISBN 978-9059722132

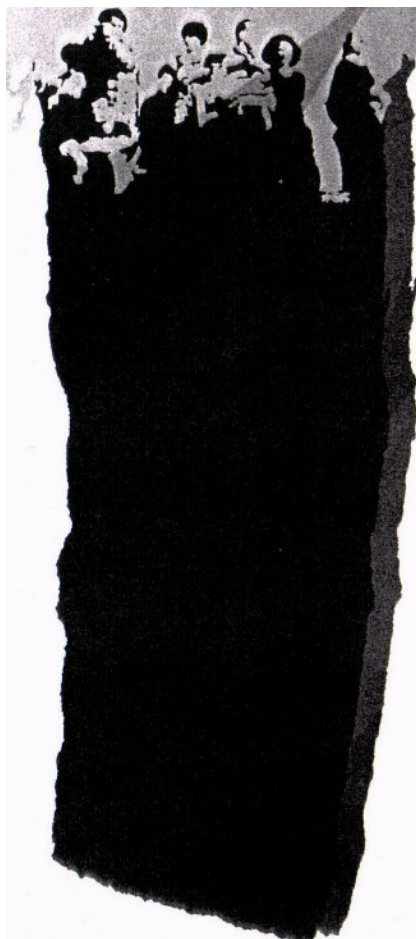

9 789059 722132

Liefde voor het Openbaar Bestuur en

Liber Amicorum
voor Arthur Ringeling

Liefde voor de Bestuurskunde

Redactie **Walter
Kickert Lex
Cachet
Frans-Bauke van der
Meer en Linze Schaap**

Bestaat Sinterklaas? Verkenning van het Sinterklaaseffect bij de toe- passing van financiële stimuleringsinstrumenten voor bedrijven

Hans Hufen

1. Inleiding

'Beleidsinstrumenten' of 'sturinginstrumenten' zijn een bruikbare metafoor gebleken voor bestuurskundig onderzoek. Sinds Ringelings oratie over dit onderwerp zijn er 'nuttige inzichten' ontstaan (Ringeling, 1983). Zo is duidelijker geworden hoe instrumenten werken (bijvoorbeeld: milieuvergunningen, subsidies en kredieten, verordeningen en circulaire), naar ook welke uitvoeringsproblemen zich aandienen bij de toepassing van instrumenten, en welke voor- en nadelen er aan de instrumenten kleven. In analyses wordt duidelijk dat de werking van instrumenten deels door hun intrinsieke kenmerken worden bepaald maar ook door de direct betrokkenen (degenen die instrumenten toepassen, degenen waarop de instrumenten zijn gericht) of de netwerken van organisaties waarin ze toegepast worden. Een minstens zo nuttig inzicht is dat 'sturinginstrumenten' tot dwaalsporen leiden. Het begrip 'sturinginstrumenten' maakt voel los bij politieke bestuurders, ambtenaren, burgers of studenten bestuurskunde omdat de metafoor tot de verbeelding spreekt. 'Sturinginstrumenten' suggereren dat beleidsvorming en -uitvoering moeiteloos in elkaar overgaan. Ook suggereert het dat de overheid optreedt zoals een ambachtsman die met goed gereedschap zijn klussen doet. We gebruiken in deze bijdrage de metafoor 'sturinginstrumenten' als hulpmiddel om een taboe te doorbreken. Navolgend gaan we namelijk in op de vraag of Sinterklaas bestaat. Ook komt de vraag aan bod hoe we dat merken. Om alvast de grootste spanning weg te nemen, er zijn goede redenen om aan te nemen dat hij bestaat. Over de vraag welke redenen we hebben om dit denken gaan we hieronder in. We hopen dat u onze onderbouwing voldoende solide vindt om 5 december met vertrouwen tegemoet te zien.

2. Het Sinterklaaseffect

Door middel van financiële stimuleringsinstrumenten wordt geld (subsidies, kredieten, leningen) door de overheid verstrekt aan burgers, bedrijven of anderen indien aan bepaalde voorwaarden wordt voldaan. Financiële instrumenten zijn een populair hulpmiddel van overheden. Ze worden bijvoorbeeld benut om milieuproblemen op te lossen, om de aanschaf van isolatiemateriaal te bevorderen, om bedrijfsinnovatie te stimuleren etc. Sinds de overheid haar taken ruimer formuleerde dan zorg voor openbare orde en veiligheid, infrastructuur en defensie, bedient men zich graag van dit hulpmiddel. Dat geldt zowel voor de nationale overheid als de Europese, provinciale en lokale overheid. De populariteit van dit type van instrument is begrijpelijk vanwege de korte voorbereidingstijd die dit hulpmiddel heeft in vergelijking met bijvoorbeeld regel- en wetgeving. Ook de flexibiliteit van dit type instrument is voor bestuurders handig. Toepassingen bestaan voor een variëteit van problemen, allerhande uitwerkingen zijn mogelijk, voor allerlei budgetten en uitvoeringskosten. Indien een stimuleringsinstrument niet langer bruikbaar is, kan het doorgaans zonder veel problemen worden afgeschaft. Financiële instrumenten zijn smeermiddel in een actief, dynamisch openbaar bestuur. Afhankelijk van precieze begripsomschrijvingen gaat het jaarlijks om een bedrag in de orde van grootte van tien miljard Euro.

De vraag is of de financiële instrumenten ook goed werken. Dat wil zeggen: Wordt ons milieu schoner door subsidies? Of: Wordt er minder CO₂ uitgestoten. Wordt bedrijfsinnovatie bevorderd? Het nagaan van de invloed van financiële stimuleringsinstrumenten vindt hoofdzakelijk op twee manieren plaats. Voor financiële instrumenten met een grote budgettaire omvang is het soms mogelijk om te berekenen of de gewenste effecten optreden. Als de financiële instrumenten worden uitgevoerd met een klein budget dan is onderzoek naar de invloed op de besluitvorming van de doelgroep de meest gebruikte methode. De gedachtegang hierbij is eenvoudig. Nagegaan wordt of de subsidie of het krediet voor de ontvanger een doorslag gevende reden is geweest om het besluit te nemen. Als een ontvanger van subsidie of krediet toch al van plan was geweest om die zonnepanelen te kopen of om een bepaalde onderzoeksproject uit te voeren, dan verstrekt de overheid het geld eigenlijk voor niets. Voor zover het geld wordt verkregen zonder dat de ontvanger zijn besluitvorming aanpast, is sprake van een Sinterklaaseffect van financiële stimuleringsinstrumenten. De feestvreugde van de ontvanger wordt met deze gift ver-

groot, maar de verstrekking om niet wordt door de overheid gezien als een misser want het nagestreefde doel wordt niet bereikt.

3. Het Sinterklaaseffect bestaat of niet?

Dat de overheid subsidies en kredieten verstrekt terwijl ze de problemen waarvoor ze zich gesteld ziet niet oplost, is voor de overheid moeilijk te verteren. Ook de gedachte dat hiermee onbedoelde neveneffecten worden gerealiseerd die sommige belastingbetalers bijzonder vergevingsgezind maken, doet daar niets aan af. Mede doordat de overheid liever geen Sinterklaaseffect wenst, is de oordeelsvorming hierover niet alleen afhankelijk van droge analyse van feiten. Ook blijkt de oordeelsvorming over de effectiviteit van financiële stimuleringsinstrumenten afhankelijk van andere factoren. Alvorens enkele feiten te presenteren over het Sinterklaaseffect, enkele aanvullende niet-feitelijke variabelen die de oordeelsvorming beïnvloeden.

Inschattingen over het Sinterklaaseffect van financiële instrumenten zijn ten eerste afhankelijk van maatschappelijke gevoelens met betrekking tot de maakbaarheid en stuurbaarheid van de samenleving. Minister Lubbers van Economische Zaken zag destijds de Wet op de Investeringsrekening (WIR) als een instrument dat een bodem legde in de economische groei in ons land. De bedoeling van de WIR was om ervoor te zorgen dat jaarlijks economisch groeipercentage te realiseren die zou bijdragen aan de nationale welvaart. Tegelijkertijd zou zodoende de verhoging van de Rijksuitgaven door het kabinet den Uyl mogelijk gemaakt worden. Aan deze gedachtegang ligt onmiskenbaar ten grondslag dat de maakbaarheid van de samenleving (of de economie) groot is. De overheid bedient zich hierbij van effectieve (financiële stimulerings)instrumenten. In de jaren tachtig en negentig ontstonden ernstige twijfels over de stuurbaarheid en maakbaarheid van de samenleving. Van de overheid werd veel verwacht maar over de effectiviteit van het overheidsoptreden bestond scepsis. Geelhoed's pleidooi voor een instrumententheorie werd ingegeven door de behoefte aan een onderbouwing van succesvolle overheidsinterventies (Geelhoed, 1983). Op voorhand bestond twijfel over de toepassing van instrumenten. In dit tijdsbeeld is plaats voor kritische twijfel over de maakbaarheid en stuurbaarheid en dus ook over de effectiviteit van instrumenten.

Oordeelsvorming over het bestaan van het Sinterklaaseffect is ten tweede afhankelijk van de positie in het openbaar bestuur. Beleidsdirecties op departementen oordelen anders over de effectiviteit van hun instrumentarium dan het ministerie van Financiën. Beleidsdirecties hebben de neiging om zich het sturingscentrum van *de* samenleving te zien. Hun betrokkenheid bij klimaatverandering, milieuproblemen, energiebesparing en duurzame energie of innovatie of ondernemersbevordering leidt er toe dat ze een bijdrage willen leveren aan de oplossing van problemen. Onbedoeld worden ze hierdoor ook optimistisch over de mogelijkheden om hierin succesvol te zijn. De verwachting is dat instrumenten effectief zijn als ze op deskundige wijze worden toegepast. Het Ministerie van Financiën en in hun kielzog de afdelingen Financiën van de rijksdepartementen hebben de neiging om de overheidsuitgaven alleen toelaatbaar te vinden als met zekerheid de gestelde doelen worden gerealiseerd. In deze gedachtegang is alleen al de kans op een Sinterklaaseffect een gruwel. Typerend is dat het Ministerie van Financiën in een periode van acute geldnood een subsidiebijbel schreef om financiële stimuleringsinstrumenten in een kwaad daglicht te stellen en een miljardenbezuiniging te legitimeren (Bressers et al, 1993). De natuurlijke habitus van de Algemene Rekenkamer ligt in de praktijk dicht bij die van het Ministerie van Financiën.

Teil derde werken ook disciplinaire achtergronden door in de oordeelsvorming over het Sinterklaaseffect. Het zijn doorgaans economen die de neiging hebben om de beoordeling van de effectiviteit van subsidies aan de kaak te stellen. Financiële stimuleringsinstrumenten worden door hen in het beklagdenbankje geplaatst onder verwijzing naar begrippen als effectiviteit en efficiency. Een Sinterklaaseffect wordt door hen aannemelijk gevonden en in hoge mate verafschuwd. Dit leidt tot strenge eisen aan stimuleringsinstrumenten, de wens om beleidsdoelen te expliciteren, uitgebreide monitoring en een omvangrijke boekhouding. Politicologen en bestuurskundigen hebben doorgaans meer oog voor de uiteenlopende motieven die bij de toepassing van financiële stimuleringsinstrumenten meespelen (Ringeling, 1993). Ook zijn ze eerder geneigd om te accepteren dat overheidsingrijpen niet onfeilbaar is en dat uitvoeringsproblemen soms geaccepteerd moeten worden.

4. Het Sinterklaaseffect

Hierna presenteren we enkele feiten over de effectiviteit van financiële stimuleringsinstrumenten op bedrijven. Hiermee perken we de beoorde-

ling van de effecten van financiële stimuleringsinstrumenten sterk af. De werking van deze instrumenten is voor andere doelgroepen wellicht anders. De werking van andere financiële stimuleringsinstrumenten voor bedrijven of andere doelgroepen komt evenmin aan bod. Als houvast voor liet existentiebewijs van Sinterklaas is deze werkwijze ons inziens alleszins bruikbaar. Als houvast voor de oordeelsvorming beperken we ons veiligheidshalve voorts tot financiële instrumenten die inmiddels niet meer worden toegepast. In de literatuurlijst is het onderzoek opgenomen waarop de oordeelsvorming is gebaseerd. Uit onderzoek naar de werking van financiële sturingsinstrumenten is duidelijk dat het Sinterklaaseffect inderdaad bestaat maar dat de hoogte van het Sinterklaas verschilt.

Investeringssubsidies

Uit Vermeend's proefschriftonderzoek naar de effectiviteit van fiscale investeringssubsidies voor bedrijven blijkt dat de invloed op het investeringsgedrag "gering" is. Bedrijven vinden andere investeringsmotieven dan de investeringssubsidie veel belangrijker. Voor 5-20% van de ondernemers wordt in een NMB onderzoek de Wet op de Investeringsrekening van doorslag gevende betekenis gevonden (Vermeend, 1983). Ook Van der Doelen's inschatting (13% noemt WIR va» doorslaggevende betekenis) sluit daar op aan (Van der Doelen, 1989). Grote bedrijven tonen zich sceptisch over de effectiviteit investeringssubsidies. Philips desgevraagd over de invloed van de WIR. "Ach mijne heren, de ene overheid WIRT zus en de andere WIRT weer zo. Daar kan een bedrijf als Philips zijn lange termijn beleid natuurlijk niet op afstemmen." Er is me geen onderzoek bekend naar investeringssubsidies die waaruit een ander wezenlijk ander beeld kwam met betrekking tot het effect van investeringssubsidies op besluitvorming van ondernemers. Het Sinterklaaseffect doet zich voor bij 80-95% procent van de bedrijven met WIR-aanvragen. Vermeend geeft aan dat er in zeven jaar ongeveer dertig miljard gulden werd besteed aan investeringssubsidies.

Innovatiesubsidies en -kredieten

De overheid volgt door middel van evaluatie onderzoek de effecten van stimuleringsinstrumenten op de besluitvorming van de doelgroep. De uitvoering van dit soort onderzoek wordt gezien als periodiek onderhoud van het instrumentarium dat past bij een hoogwaardig professioneel beheer. De omvang van de innovatiesubsidies en kredieten is beduidend

DEELEN. LIEFDE VOOR HET OPENBAAR BESTUUR

kleiner dan de investeringssubsidies, maar het gaat jaarlijks om ruim een miljard Euro, Uit dit onderzoek op het terrein van innovatie ontstaat het volgende beeld.

Financiële stimuleringsregeling	% ontvangers dat p. niet uitgevoerd zou hebben (gehonoreerde aanvr.)	% ontvangers dat p. niet uitvoerde (afgewezen aanvr.)
Programmatische Bedrijfsgerichte Technologiestimulering Biotechnologie	40	33
Programmatische Bedrijfsgerichte Technologiestimulering; Materiaaltechnologie	7	33
Programmatische Bedrijfsgerichte Technologiestimulering Informatietechnologie	25	29
Regeling Onderzoek Midden en Kleinbedrijf (OMK)	30	25
Kredieten elektronische dienstenontwikkeling (KREDO)	18	14
Tenderregeling industriële energiebesparing (TIEB)	30	32
Gemiddeld	25	28

Tabel. Percentage van bedrijven met een gehonoreerde aanvraag dat het project niet uitgevoerd zou hebben, percentage van bedrijven dat een niet-gehonoreerde aanvraag diende dat het betreffende project niet uitvoerde naar financieel stimuleringsinstrument. p= project, aanvr.=aanvraag.

Indien beoordeeld wordt aan de hand van de indienen van gehonoreerde aanvragen, bedraagt het Sinterklaaseffect tussen de 60 en 93%. In vergelijking met investeringssubsidies is het Sinterklaaseffect beduidend kleiner (80-93%). Dit verschil is vermoedelijk deels het gevolg van het type instrument. Investeringssubsidies zijn generieke stimuleringsinstrumenten die voor iedereen toepasbaar zijn en het karakter dragen van een recht op. Dikwijls worden deze subsidies aangevraagd als vaste routine van het financiële management, door een bank of een accountant. Bij de toekenning van innovatiesubsidies onderhouden bedrijven rechtstreekse contacten met de uitvoerders van de regeling over de inhoud van de aanvraag, vinden er regelmatig contacten plaats met de subsidiebeheerders en vindt er een beoordeling plaats over de kwaliteit van ingediende aanvragen.

De hoogte van het Sinterklaaseffect verschilt nogal per type regeling (60-93%). Het grootste Sinterklaaseffect deed zich voor bij voor bij PBTS-Materiaaltechnologie. 93% van de indieners van gehonoreerde aanvragen zegt het betreffende project zou het project ook uitgevoerd hebben zonder subsidie. Wellicht heeft hier meegespeeld dat deze projecten doorgaans uitgevoerd worden door bestaande en doorgaans grotere bedrijven met een stevige financiële positie. De PBTS-Biotechnologie scoort een veel lager - Sinterklaaseffect (circa 60%). Het terrein waarop deze regeling zich richt is volop in ontwikkeling en kenmerkt zich door investeringen in onderzoek en ontwikkeling die vooralsnog in beperkte mate hebben geleid tot verkoop van nieuwe producten. De financieringsmogelijkheden zijn in deze sector kleiner omdat over de potenties van deze nieuwe technologie verschillend wordt geoordeeld. Veel banken vinden kredietverstrekking aan dit soort bedrijven te riskant. Met 82% scoort KREDO een hoog Sinterklaaseffect. De beschikbaarheid van kredieten bij banken was redelijk goed toen deze regeling van kracht was (voldoende beschikbaar kapitaal, diverse aanbieders).

De beoordeling van de hoogte van het Sinterklaaseffect aan de hand van het percentage bedrijven dat afgewezen projecten niet uitvoerde, leidt tot een inschatting van een 67-86%. Ondanks de variëteit van innovatieregelingen liggen de scores van de regeling redelijk dicht bij het overall gemiddelde van het Sinterklaaseffect rond de 70%. Het Sinterklaaseffect is bij beoordeling aan de hand van deze maatstaf lager dan bij beoordeling aan de hand van de indienen van gehonoreerde aanvragen. Denkbaar is dat dit verschil wordt verklaard door dat deze bedrijven een niet gehonoreerde aanvraag indienden. Wellicht dat deze projecten inderdaad van een inferieure kwaliteit waren en dat het bedrijf hier mede door de beoordeling van de uitvoerders achter kwamen. Ook is het denkbaar dat het verschil wordt verklaard door het eergevoel van bedrijven dat hen belet om mee te gaan in de redenering dat hun project afhankelijk was van de overheid.

Resumerend blijkt dat het Sinterklaaseffect zich voordoet bij de toepassing van financiële instrumenten voor bedrijven. Het Sinterklaaseffect is onlosmakelijk verbonden met de aard van dit type sturingsinstrument. We schatten het Sinterklaaseffect bij investeringssubsidies op 80-90%. Bij innovatiesubsidies bedraagt het Sinterklaaseffect 60-90%.

5. Andere effecten van financiële stimuleringsinstrumenten

Uit onderzoek naar financiële instrumenten wordt niet alleen meer duidelijk over het Sinterklaaseffect maar ook over andere effecten. Voor een meer complete oordeelsvorming over de effecten van financiële stimuleringsinstrumenten zijn deze andere effecten relevant. Ook al omdat bedrijven aangeven dat deze effecten doorgaans sterker zijn dan effecten op het al dan niet uitvoeren van projecten. Om een beeld te geven van wat bedrijven bedoelen enkele citaten uit evaluatie onderzoek naar innovatie door de B&A Groep (1992, 1993, 1994, 1999).

>> "Onderzoek is bij ons iets dat niet duidelijk een begindatum heeft. De plannen ontstaan geleidelijk. Door meer geld gaat onderzoek vlugger. Bovendien schrijft de regeling voor dat je het binnen drie jaar af moet hebben."

>> "Voor ons is het vaak moeilijk om externe financiers te krijgen. Banken hebben ook weinig zicht op de kwaliteit van projecten. Subsidie legt toch een zeker gewicht in de schaal. Voor financiers is het een garantie."

>> "Wij hebben als bedrijf toch niet de status om in overlegsituaties met banken voldoende invloed uit te oefenen. Een steuntje in dt-rug kan helpen."

>> "Je ziet normaal dat onderzoek snel wordt afgebroken als er zich spoed eisen activiteiten moeten worden ondernomen. Indien er een subsidie aan is verbonden, is de status van een onderzoek heel andere, dan is de kans groter dat het niet wordt opgeschort."

>> "Aanvankelijk zagen we de vereisten die aan een regeling verbonden waren als een bureaucratische dwaling. Nu we het project zijn gestart, zien we het nut wel in van de inspanningen vooraf."

>> "Het project was aanleiding voor het eerste samenwerkingsproject met een technologische onderzoeksinstelling TNO."

In evaluatieonderzoek worden de volgende typen van effecten onderscheiden.

- Subsidies ondersteunen een besluit over een investering of innovatieproject zonder dat dit doorslaggevend is. Zodra ontvangers van investeringssubsidies zeggen dat subsidies niet doorslaggevend waren voor hun projecten, bedoelen ze niet dat de premies geen positief effect hebben. Van der Doelen geeft aan dat bij 31% de beschikbaarheid van de WIR-premie op enigerlei wijze een stimulerend effect heeft gehad.

- Subsidies leiden soms tot eerdere projectuitvoering en een snellere uitvoering. Dit effect draagt bij tot een hoger tempo bij de realisatie van innovatieprojecten. Op het terrein van hoogwaardige technologische ontwikkeling kan de snelheid waarmee onderzoeksresultaten geboekt kunnen worden, cruciaal zijn. Bij de uitvoering van projecten die ondersteund werden vanuit de PBTS-Materiaaltechnologie, vond 63% van de bedrijven dat hun project sneller werd uitgevoerd dankzij de subsidie.
- Subsidies leiden soms tot betere randvoorwaarden voor projecten. Onder betere randvoorwaarden kan worden gerekend: een grotere projectomvang, de inschakeling van beter (extern) personeel, een groter R&D budget voor het bedrijf. Door de betere randvoorwaarden wordt de projectuitvoering vergemakkelijkt en verwerft een bedrijf een licht voordeel in vergelijking met concurrenten. Uitvoerders van KREDO-projecten vonden dat de kwaliteit van hun project in sterke mate was beïnvloed door het verstrekte krediet.
- Subsidie draagt soms bij aan de totstandkoming van nieuwe samenwerking. Hij innovatiesubsidies wordt vaak als eis gesteld dat samengewerkt wordt met onderzoeksinstellingen. Bedrijven geven zelden aan dat nieuwe samenwerking alleen tot stand komt vanwege de subsidieregeling. Van de uitvoerders van een OMK-project vond 33% dat de subsidie mede aanleiding was voor nieuwe samenwerking niet een andere bedrijven of een kennisinstelling.
- Toekenning van subsidies verhoogt de status van de projecten en/of het bedrijf. Bij innovatiesubsidies worden projecten doorgaans beoordeeld op basis van kwaliteit. Een hoge score in een tender procedure (door een College van Deskundigen) is een positief kwaliteitsoordeel. De subsidieverwerking is voor biotechnologiebedrijven, die soms uitsluitend onderzoek doen, een kwaliteitskeurmerk. In contacten met banken kan de subsidie bijdragen aan de verwerving van bancaire financiering. Bij marketing van producten kan de subsidie een extra verkoopargument zijn. Van de uitvoerders van een PBTS-biotechnologieproject gaf 33% aan dat hun project meer status had door de subsidie.

6. Conclusie

We hebben in dit artikel een lastig onderwerp behandeld maar zijn opgelucht over de uitkomst. Er zijn goede redenen om aan te nemen dat Sinterklaas bestaat en hij woont in Den Haag. De Nederlandse overheid verstrekt investeringssubsidies en innovatiesubsidies aan Nederlandse ondernemers ofschoon de betreffende investeringen toch gedaan zouden zijn en

DEELEN. LIEFDE VOOR HET OPENBAAR BESTUUR

de betreffende onderzoeksprojecten toch uitgevoerd zouden zijn. Het Sinterklaaseffect voor investeringssubsidies is 80-93%, voor innovatiesubsidies 60-93%. Mede vanwege de enorme omvang van investeringssubsidies en innovatiesubsidies is de budgettaire omvang van dit effect substantieel. Als de enige maatstaf bij de beoordeling van de waarde van subsidies is of de betreffende subsidie noodzakelijk is voor de ongewijzigde uitvoering van investeringen of innovatieprojecten, dan leidt dit artikel tot een eenvoudig advies: graag stoppen en het liefst meteen.

De beoordeling van de waarde van financiële stimuleringsinstrumenten vergt meer dan kennis over het Sinterklaaseffect. Ten eerste sorteren de financiële stimuleringsinstrumenten diverse andere effecten dan het Sinterklaaseffect (bijvoorbeeld: betere kwaliteit van projecten, effecten op samenwerking, betere randvoorwaarden, snellere en eerdere projectuitvoering). Een goede beoordeling van de effectiviteit van financiële stimuleringsinstrumenten vergt dat het belang van alle effecten in kaart wordt gebracht en wordt gewogen. Ten tweede vergt een goede beoordeling van de effectiviteit van financiële stimuleringsinstrumenten dat heldere maatstaven worden gehanteerd. Vooral nog ontbreken goede maatstaven en het lijkt ons door de verscheidenheid van effecten van financiële stimuleringsinstrumenten niet aannemelijk dat beleidsvoerders er in slagen om deze maatstaven alsnog te formuleren. Ten derde dient de waardering van financiële stimuleringsinstrumenten niet alleen gebaseerd te worden op de effectiviteit maar ook bijvoorbeeld op hun legitimiteit, en hun politieke opportuniteit (vergelijk Ringeling, 1993). De werking van financiële stimuleringsinstrumenten alsmede hun populariteit is zonder beoordeling vanuit een breder perspectief vermoedelijk onbegrijpelijk.

In deze bijdrage hebben we ons beperkt tot enkele financiële stimuleringsinstrumenten voor bedrijven. Er zijn echter ook andere doelgroepen en andere vormen van financiële stimuleringsinstrumenten. Het is aannemelijk dat andere financiële stimuleringsinstrumenten voor andere doelgroepen andere effecten sorteren. Het ontbreekt vooral nog aan onderzoek om tot een meer omvattend oordeel te komen over de werking van financiële stimuleringsinstrumenten. Om verschillende redenen lijkt het dat dit onderzoek tot nuttige inzichten kan leiden. Ten eerste omdat bijvoorbeeld actuele vraagstukken zoals het klimaatprobleem deels met juist dit type van instrument wordt aangepakt. Ook de aanstaande beleidsintensivering voor klimaatbeleid bestaan voor een groot deel uit de toepassing van dit soort instrumenten (Had men andere instrumenten moeten kiezen?). Ook

de Europese Commissie bedient zich in haar structuurfondsenbeleid, en in haar innovatiebeleid (Kaderprogramma's) graag van deze instrumenten. Ten tweede zou dat onderzoek kunnen leiden tot inzichten over de wijze waarop effectieve instrumenten worden toegepast. (Waarom ontbreekt soms het Sinterklaaseffect? Voor welke subgroepen is het Sinterklaaseffect relatief klein?) Ten derde omdat in de bestuurskunde de ambitie bestaat om een toepassingsgerichte discipline te zijn. Het is aanlokkelijk om door de instrumentele invalshoek een brug te vormen tussen de wereld van de bestuurlijke praktijk en de wereld van bestuurskundig onderzoek.

Literatuur

Bakkenist & Micon, *De evaluatie PBTS-Milieutechnologie*, Den Haag, 1993.

J.T.A. Bressers, P. de Jong, P.J. Klok, A.F.A. Korsten, *Beleidsinstrumenten bestuurskundig beschouwd*, Assen/Maastricht, 1993.

B&A Groep, *Evaluatie PBTS-Biotechnologie*, Den Haag, 1992. B&A Groep, *Evaluatie Subsidieregeling Tender Industriële Energiebesparing*, Den Haag, 1993.

B&A Groep, *Evaluatie OMK-regeling*, Den Haag, 1993.

B&A Groep, *Variatie in Innovatie*, Den Haag, 1994.

B&A Groep, *KREDO een tankstation langs de elektronische snelweg*, Den Haag, 1999.

F.C.J. van der Doelen, *Beleidsinstrumenten en Energiebesparing*, Enschede, 1989.

L.A. Geelhoed, *De interveniërende staat: aanzet voor een instrumentenleer*, Den Haag, 1983.

Ministerie van Economische Zaken, *Samenvatting Resultaten Evaluatie PBTS Materiaaltechnologie*, Den Haag 1994.

A.B. Ringeling, *De instrumenten van de overheid*, Alphen aan de Rijn, 1983.

A.B. Ringeling, *Het Imago van de overheid*, Den Haag, 1993.

W.J.V. Vermeend, *Fiscale Investeringsfaciliteiten, een onderzoek naar de werking van vervroegde afschrijving, investeringsaftrek en de Wet Investeringsrekening*, Gouda, 1983.